

ІВАН ФРАНКО У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ КАСІЯНА

Відомий прикарпатський художник-графік Василь Касіян залишив по собі значний доробок. Чільне місце у ньому займають твори пов'язані з творчістю класика української літератури Івана Франка. У статті йдеться про графічні портрети, ілюстрації до творів Івана Франка, виконані Василем Касіяном.

Ключові слова: *Василь Касіян, Іван Франко, творчість, графіка, портрет, ілюстрація.*

Цьогоріч відзначатимемо низку поважних ювілеїв, з поміж яких особливими для Прикарпаття є 140-річний ювілей Івана Франка, іменем якого названо обласний центр, а також 120-ти річчя з дня народження і 40-річчя з дня відходу у засвіти відомого художника, нашого земляка Василя Касіяна (1896-1976). Долі цих визначних людей безпосередньо пов'язані з Галичиною, у їх творчості мотиви рідного краю займають провідні місця.

Відомий український художник-графік Василь Ілліч Касіян народився 1-го січня 1896 року у селянській сім'ї в селі Микулинці на Покутті, Станіславівського повіту. Факт народження 1-го січня призвело згодом до того, що з'явиться традиція виконання художником автопортрету саме у день народження, (цікаво, чи знав В.Касіян про те що й його земляк Степан Бандера теж народжений 1-го січня? – В.Л.)

Талановитий юнак змалку виявляв здібності до малювання. Навчаючись в початковій, а згодом у реальній школі у Снятині він старанно копіював малюнки, репродукції. Мріяв стати художником. Був випадок, коли через захоплення малюванням у роки Першої світової війни він мало не поплатився життям. Як згадувала сестра В.Касіяна, Олена, брат захопився малюванням артилерійської гармати, які були на позиціях за Прутом і його було заарештовано як російського шпигуна. Батько кинувся рятувати сина, але все було марно, над Василем реально зависла загроза смерті. Лише завдяки Василю Стефануку, який був на той час депутатом австрійського парламенту, вдалося захистити майбутнього художника [1; 51-52].

У 1915 році Василь Касіян був мобілізований до австро-угорської армії. З шостого класу гімназії він потрапив до 20-го полку в Станіславі. Протягом п'ятирічного перебування на фронті, був у бойових походах, його шляхи пролягали всією Центральною Європою. Побував також у таборі військовополонених. Але за будь-яких умов – малював. Він ніколи не розлучався з альбомами, малював на клаптиках паперу начерки, етюди. Намагався зображати бойові епізоди, сцени з життя військовополонених.

У 1920 році Василь Касіян дістався до Праги і вступив до Академії образотворчих мистецтв. Два роки він навчався рисунку і живопису в загальних класах Академії під керівництвом Й.Лоукоти, Б.Буковаца та Я.Обровського. Отримавши добрі оцінки з фахових та теоретичних дисциплін, молодий

художник потрапив до «Спеціальної майстерні графічних мистецтв і живопису» професора Макса Швабінського (1873-1962), у той час ректора Академії. У майстерні М.Швабінського В.Касіяна захопила техніка грав'юри на дереві. Як правило, студенти самотужки вивчали цю техніку. Саме старші за роком навчання студенти, а не вчитель, показували прийоми роботи над грав'юрою, вони ж були водночас і першими строгими критиками творів. Касіян у своїх спогадах згадуватиме студента Еммануеля Фрінта, який одним з перших показав як робити грав'юру на дереві [2; 9].

Разом із друзями по майстерні Василь Касіян відвідував у Карловому університеті лекції з історії мистецтв професорів К.Хітіля, А.Матейчека, з яких дізнався, що українська грав'юра XVI–XVIII ст., не поступалася кращим зразкам світового графічного мистецтва. Часто заходив молодий художник до бібліотеки, вивчаючи репродукції, студіюючи різноманітні видання по граверству. Під час мистецьких студій у Празі, Касіян виконав низку робіт, які за рівнем мистецького виконання перевершують більшість творів наступних років. Серед них твори «Селянка з Покуття», «Перепочинок», «Маланка», «Три покоління», «Автопортрет», «Портрет Тараса Шевченка», ряд портретів та ілюстрацій. Завершували празький період творчості Касіяна портрети Івана Франка та Василя Стефаника 1926 року.

В деяких публікаціях празький портрет Івана Франка датується 1925 роком [1]. Портрет обрамований подвійною рамочкою. Довкола голови Франка чисте біле тло. Портрет виконано у техніці деревориту, тобто це грав'юра на дереві, а саме на груші вертикальним розміром 260 та горизонтальним 253 мм. Піднята голова, молоде вродливе обличчя письменника з виразним поглядом у далечінь. Немов наелектризовані вуса, брови і волосся. Він сповнений енергії і сили здолати все, що трапиться на його життєвому шляху. Під піджаком вишивана сорочка. Таку моду носити вишиванку запровадив Франко у Галичині. До речі, сам Василь Ілліч зажди носив вишивану сорочку, яка була йому оберегом упродовж усього життя.

Якщо портрети Тараса Шевченка виконані Касіяном своїм композиційним вирішенням, класичною штриховкою дереворита і нейтральним тлом були близькі до грав'юрних портретів роботи Макса Швабінського, то його Іван Франко чітко позначений рисами української народної творчості – зазначає чеська дослідниця мистецтва Бланка Стеглікова [1; 154].

1927 року Василь Касіян переїхав на Радянську Україну. Працює викладачем Київського і Харківського Художніх інститутів, з 1944 року завідувач кафедри графічних мистецтв у Києві, директор Інституту Мистецтвознавства АН УРСР, дійсний член Академії Мистецтв СРСР (з 1947 р.) і Академії Архітектури УРСР (з 1950 р.), учасник багатьох виставок на Україні і за кордоном. В Радянській Україні художник був змушений працювати на замовлення, виконуючи велику кількість пропогандивних творів (радісні обличчя колгоспників під час голодомору, зображення «квітучої України» в час ліквідації української інтелігенції, панегіричні (прославляльні) цикли, присвячені Леніну, Сталіну і т.д.). У сталінські часи Касіян належав до найбільш ортодоксальних мистців, у чому, зрештою, його не слід звинувачувати, бо така ортодоксальність була одним зі способів оборони від фізичного знищення.

Василь Касіян радянського періоду дуже плідний і всесторонній мистець у всіх графічних техніках: дереворізі, грав'юрі на міді, лінолеумі, літографії, рисунку пером, акварелі. Незважаючи на те, що соцреалізм шкідливо відбився на його творчості елементами натуралізму і підроблюванням під малярську техніку, твори художника мають документальну вартість, як свідки свого часу. Зокрема це грав'юри на тему Дніпрельстану, Донбасу, метробуду тощо.

Впродовж усього свого активного творчого життя Василь Касіян найяскравіше виявив себе як художник-графік. Найбільш відомими є його Шевченкіана та Стефаникіана. Він був блискучим ілюстратором творів М.Гоголя, І.Франка, М.Коцюбинського, Лесі Українки, О.Кобилянської, Л.Мартовича М.Черемшини, А.Головка, А.Тесленка, Ю.Федьковича, Л.Первомайського та ін. Василь Касіян виконав численні портрети українських письменників і мистців, серед них О.Довженко, І.Іжакевич, М.Рильський, П.Тичина, М.Кропивницький, Г.Косинка та інші.

Портрет І.Франка 1935 року, Касіян виконав у Харкові теж у своїй улюбленій техніці деревориту, на груші розміром 277 на 219 мм. Цей портрет вражає драматизмом. Франко, у порівнянні з попереднім портретом, на темному, майже чорному тлі. Самозаглиблений погляд вже не молодого Каменяра. Традиційна для Франка вишивана сорочка. Портрет як спогад про минуле, біль теперішнього. Зморшки його чола, як борозни у землі від плуга.

У творчому доробкові Василя Касіяна є цілий ряд творів, де художник використовує елементи етнографії – обрядові дійства, сцени народного побуту, предмети народного декоративно-ужиткового мистецтва, український народний одяг тощо. Ці елементи гармонійно вплітаються у мережива штрихів Касіянових дереворитів, офортів, рисунків. До речі, саме завдяки Касіяну такі терміни як «рисунок», «декоративно-ужиткове мистецтво» та інші є у сучасному вжитку.

У 1948 році Василь Касіян виконує не лиш портрет Івана Франка, а й ілюструє його твори. Зокрема композиції «Страйк», «Не грішми здобудемо волю», до повісті Івана Франка «Борислав сміється». Ці грав'юри художник виконує використовуючи дерево самшиту. Розміри портрету 117 на 96 мм, а ілюстрацій відповідно 130 на 97 та 160 на 10 мм.

І портрет, і ілюстрації, у порівнянні з іншими творами Франкової тематики, не мають традиційної прямокутної форми. Їх формат визначав, очевидно, поперечний зріз самшиту, на якому художник гравірував композиції. У портреті Франка 1948 року тло промовисте, динамічне, наповнене багатьма фігурами-персонажами. Обличчя Франка сповнене рішучості. Він наче перебуває у вирі подій на передньому плані. У цій композиції Касіян демонструє віртуозне, вільне володіння різцем. Його штрих розкутий і пластичний, водночас лаконічний і цілком підпорядкований образному втіленню ідеї твору.

В ілюстраціях до Франкової повісті «Борислав сміється» яскраво передано психологізм персонажів, характерні обличчя, одяг, антураж. Якщо в композиції «Страйк» присутнє відчуття присутності початку наростаючого спротиву, то композиція «Не грішми здобудемо волю» є вибухом енергії непокори. У ній на повен зріст піднявся повсталий ріпник-бориславець, що підніс над головою затиснуту в руках скарбонку з грішми. Вогонь запаленої

нафтової ями б'є йому в лице, а за мить полум'я проковтне гроші, як оманливу надію вибороти страйковою боротьбою свободу і змінити на краще життя народу.

Якось у день народження Григорія Косинки, Касіян запропонував йому обрати собі для подарунку щось із своїх грав'юр. Іменинник обрав портрети Франка і Стефаніка. Такий вибір припав до душі художнику. Попри вимогливість до своїх творів, він розумів, що це добрі мистецькі речі [1; 113].

Василеві Касіяну вдавалося виконувати високопрофесійні графічні твори значною мірою через добре композиційне чуття. Для графічних композицій художника характерне гармонійне співвідношення чорного і білого на форматі, відчуття пластики штриха, ритму, вишукане включення до композиції антуражу, шрифту, кольору. Композиція, як засіб образотворення, поряд з оригінальною і неповторною манерою виконання, дає можливість і сьогодні говорити про графіку Василя Касіяна, як про цікаве і своєрідне явище в образотворчому мистецтві України.

Десять років Василь Ілліч Касіян боровся зі смертельною недугою. Стан здоров'я вже не дозволяв йому ходити до інституту, але всі члени кафедри збирались у його затишному помешканні. Як згадував український художник-графік, учень і колега Василя Касіяна Тимофій Лящук, йому запам'яталось таке останнє «засідання» кафедри [1; 99-100]. Василь Ілліч був у доброму гуморі, пригощав шампанським, фруктами, солодощами... і по-юнацькому захоплено прочитав Франкового вірша:

...Я не тебе люблю, о ні,
Люблю я власну мрію,
Що там у серденьку на дні
Відмалечка лелію.

Все, що дало мені життя,
В красу перетопляв я,
І всю красу, весь жар буття
На неї перелляв я...

Література

1. Василь Касіян. спогади про художника./Авт.упор. Я.Гоян. – К., 1986.
2. Гравюри Василя Касіяна. – М., 1968.
3. Василь Касіян./ Альбом. Авт. упор. Г.Портнов. – К., 1962